

Ukraine, laureate of the State Prize of Ukraine in the field of science and technology. Under his scientific advice and guidance, two doctors of science and twenty candidates of science were protected.

Professor Viktor Kazymirovych Veselskyi (1961–2016), the head of the department was the candidate of legal sciences from 2004 to 2015. He trained more than thirty candidates of science who specialized in the methods of investigating crimes.

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine Andrii Volodymyrovych Ischenko works for a long time at the department, who provided training for four doctors of science and more than thirty candidates of science.

A peculiar scientific school was created by Serhii Serhiiiovych Cherniavskyi, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, who trained two doctors of science and more than ten candidates of sciences.

The process of forming and development of criminalistics scientific schools is still continuing in the National Academy of Internal Affairs. Doctors of Law Yu. Chornous and Ye. Taran are actively working in this direction as well as the candidates of law sciences, associates professors I.A. Iierusalymov and V.V.Piaskovskiy.

УДК 343.982.4

Є. Ю. Свобода

кандидат юридичних наук, доцент

*Навчально-науковий інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

П. Є. Антонюк

кандидат юридичних наук, професор

Національна академія внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПИТАНЬ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ (XX–XXI СТОЛІТТЯ)

У статті проведений аналіз сучасного стану наукової розробленості теоретичних та практичних питань судового почеркознавства та судової почеркознавчої експертизи. Проаналізовані питання методичного та організаційного характеру при призначенні та проведенні судової почеркознавчої експертизи, які знайшли своє відображення в дослідженнях вчених-криміналістів. Розглянуто внесок сучасних українських вчених в розвиток загальної теорії судового почеркознавства та загальну методику проведення судової почеркознавчої експертизи. На підставі проведеного аналізу запропоновані перспективні напрямки подальшої наукової розробленості судового почеркознавства.

Багаторічний шлях розвитку судового почеркознавства — це процес наукового дослідження закономірностей письма та почерку на базі різних галузей науки та удосконалення загальної методики судово-почеркознавчої експертизи.

Сучасне судове почеркознавство характеризується реалізацією досить значної кількості різноманітних підходів, що оформилися в наукових розроб-

ках, направлених на розвиток теорії і вдосконалення практики судово-почеркознавчої експертизи.

Сьогодні судове почеркознавство є високорозвиненою предметною галуззю криміналістики та методологічною основою для формування теорії судової почеркознавчої експертизи.

Особливістю криміналістики, й відповідно всіх її галузей, є постійний розвиток та удосконалення набутих криміналістичних знань, пристосування інтегрованих знань до потреб слідчої та судової практики, що знайшло своє відображення на сучасному стані наукової розробленості питань судового почеркознавства.

Розвиток судового почеркознавства тісно пов'язаний з історією розвитку криміналістики, з теоретичним узагальненням та систематизацією накопиченого за багато років матеріалу. Для того, щоб теорія виконувала свою методологічну функцію та визначала найбільш ефективні шляхів розвитку науки, доцільно прослідкувати історію формування основних положень цієї теорії, що становлять структуровану галузеву систему знань.

Найбільш плідні результати наукової роботи криміналістів-почеркознавців були отримані у 20 столітті. Монографічній розробці в кандидатських і докторських дисертаціях велика увага приділялася проблемам судового почеркознавства (С. І. Тихенко, 1946; О. А. Єлісєєв, 1939; Г. Д. Маркова, 1956; С. А. Ципенюк, 1962; Г. В. Рожкова, 1946; А. Б. Бродська, 1965; В. Ф. Берзін, 1970; І. М. Можар, 1972; З. С. Меленевська, 1972); цифрового письма (А. А. Компанієць, 1972; В. Г. Грузкова, 1967), підписів (В. В. Липовський, 1969), дослідженню рукописних текстів, виконаних українською мовою (Н. І. Клименко, 1969; С. М. Вул, 2002) та ін.

Деяким окремим аспектам проведення судово-почеркознавчої експертизи, відібранню експериментальних зразків приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. Є. Ароцкер, В. Д. Арсеньєв, Ю. П. Аленін, О. Я. Баєв, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, Т. В. Будко, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, С. М. Вул, В. Г. Грузкова, А. В. Дулов, Н. І. Долженко, В. А. Жбанков, В. А. Журавель, Г. О. Зорін, Н. І. Клименко, В. Я. Колдін, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, В. В. Липовський, Є. М. Лифшиць, А. М. Манцвєтова, З. С. Меленевська, І. М. Можар, В. Ф. Орлова, Ю. К. Орлов, А. К. Педенчук, І. В. Постика, О. Р. Росинська, М. В. Салтевський, Т. В. Сахнова, М. Я. Сегай, М. О. Селіванов, З. М. Соколовський, Т. М. Федоренко, В. Б. Федосєєва, С. А. Ципенюк, С. А. Шейфер, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський, О. О. Ейсман та ін.

У працях зазначених вчених розглядалися процесуальні, організаційні, методичні аспекти проведення судових експертиз та отримання зразків для експертного дослідження, а також наукові засади почеркознавства.

Серед загальних проблем почеркознавства висвітлювалися: суть судового почеркознавства (Б. В. Харазішвілі); сутність судово-графічної експертизи (А. М. Агушевич) та криміналістичної ідентифікації (М. Я. Сегай;

Е. У. Бабаєва); розглядався почерк як засіб криміналістичної ідентифікації особи (В. Ф. Орлова); криміналістична експертиза текстів, виконаних лівою рукою (М. С. Еливанова); основні положення ідентифікації особи за цифровим письмом (В. Г. Грузкова); криміналістичне дослідження рукописів, виконаних маловирабатаними почерками (Т. Т. Культелєєва); дослідження коротких записів (Л. Г. Леканова); вірогідність результатів експертизи (Б. І. Зотов); процесуальна природа експертизи (А. М. Агушевич) та її організаційні аспекти (Р. М. Ланцман); теоретичні основи і методика вирішення судово-почеркознавчих завдань експертизи підписів, виконаних у незвичних умовах (Л. Ш. Горгошидзе); дослідження умисно змінених почерку чи підписів (Т. І. Стрибуль); криміналістичне дослідження підписів, виконаних особами від власного імені з умисним викривленням (Л. В. Маркова); дослідження текстів, виконаних з наслідуванням «друкованим» шрифтам (С. А. Ципенюк); теоретична основа використання для проведення почеркознавчої експертизи зразків «друкованого» та «скорописного» почерків (Б. А. Євстигнеєва); дослідження підписів (В. В. Липовський); дослідження схожих підписів (Жакова Т. М.); процес судово-почеркознавчої ідентифікації (Ю. М. Погібко); питання експертної ініціативи (С. М. Кульчицький); питання проведення повторних почеркознавчих експертиз в кримінальному судочинстві (З. С. Меленєвська); криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю (Н. О. Комісарова); питання неідентифікаційних досліджень у судовому почеркознавстві (Г. А. Купріянова, Е. О. Івакін, М. В. Бобовкин); питання використання ЕОМ під час проведення почеркознавчих досліджень (А. М. Компанієць, Д. В. Мельник); можливості почеркознавчої експертизи з використанням електронно-обчислювальної техніки та процес формалізації об'єктів почеркознавчої експертизи (Т. І. Бузин); історія розвитку, тактичні та методичні проблеми почеркознавства, аналіз експертних помилок (М. П. Кошманов, В. А. Іщенко, С. Г. Качурін, Т. Ю. Копильченко) тощо [3, С. 529–540].

Разом з тим, необхідно зазначити, що в пострадянській Україні, починаючи з 1991 року (самостійного розвитку криміналістичних знань), увага науковців була спрямована лише на окремі аспекти судового почеркознавства та судової почеркознавчої експертизи.

Так, у 2003 році Е. О. Івакін своє дисертаційне дослідження присвятив на темі теоретичних та методичних питань неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві. В роботі аналізувався стан теоретичних та методичних почеркознавчих досліджень на сучасному рівні розвитку судового почеркознавства; проводилася оцінка можливостей існуючих методик для вирішення класифікаційних та діагностичних завдань; аналізувалися найбільш поширені недоліки, притаманні існуючим методикам по вирішенню класифікаційних завдань, які приводять до необґрунтованих висновків експертів [2].

Дисертаційне дослідження Н. О. Комісарової (2003 рік) присвячено криміналістичному дослідженню підписів, виконаних в умовах обмеженого

зорового контролю. Автор на підставі розвитку писемності і походження підпису пропонує його визначення як засвідчувального знака певної особи і одного з реквізитів документу, що надає йому юридичної сили, наводить характерні ознаки підпису (загальна структура, транскрипція, загальний вигляд, ступінь і характер сформованості письмово-рухових навичок), визначає функції підпису, об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на його формування, розглядає основні види криміналістичного дослідження підпису (ідентифікаційні, класифікаційні та неідентифікаційні), особливості дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю. Також автор запропонував рекомендації експертам-почеркознавцям щодо дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю, та щодо підготовки експертиз правоохоронними органами й оцінки доказового значення висновків експерта [6].

У 2006 році з'явилася праця С. Г. Качуріна, присвячена тактиці проведення судово-почеркознавчої експертизи. Дисертація присвячена дослідженню комплексу існуючих теоретичних і практичних проблем з тактики проведення судово-почеркознавчої експертизи та відібрання експериментальних зразків почерку та підписів. У роботі визначені напрямки розвитку почеркознавчої експертизи як предметної наукової галузі та виду практичної діяльності [5].

У дисертації Т. Ю. Копильченко (2010 рік) «Експертні помилки в почеркознавчому дослідженні та шляхи їх подолання» визначено ознаки експертних помилок у почеркознавчому дослідженні та сформульовано їх поняття; запропоновано новий підхід до класифікації експертних помилок у почеркознавчому дослідженні; виявлено типові помилки, яких припускаються експерти-почеркознавці при оформленні висновків; встановлено причини та умови, що сприяють експертним помилкам; розроблено низку рекомендацій щодо вдосконалення навчання фахівців у відповідній галузі, нормативно-правової бази, технічного та методичного забезпечення почеркознавчої експертизи [7].

Д. В. Мельник присвятив дисертаційне дослідження темі дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик (2012 рік). Автор розглянув сучасний стан традиційної методики дослідження підпису та запропонував теоретичні засади нової кількісної автоматизованої методики встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів [9].

Дисертація В. А. Іщенка (2012 рік) «Становлення і розвиток почеркознавства» присвячена детальному і послідовному вивченню історичних основ виникнення почеркознавства. У роботі визначені та розкриті основні етапи формування графологічних знань, як основи почеркознавства, показані особливості створення дослідницьких установ почеркознавчого спрямування, висвітлено теоретичні основи і можливості використання спеціальних почеркознавчих знань та форм їх застосування у практичній діяльності [4].

Дисертаційне дослідження М. А. Григи «Криміналістичне дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів» (2016 рік) є одним з перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних питань, що визначають методику криміналістичного дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів. Автором розглянуто підходи до визначення, етапів формування, системи ідентифікаційних ознак підпису, окреслено стан наукового розроблення проблем криміналістичного дослідження підписів загалом та неавтентичних підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, надано авторське визначення поняття технічного підроблення підпису. Окреслено місце зазначеного виду досліджень у системі завдань судової експертизи, розглянуто різні види, ознаки та механізм здійснення технічних прийомів підроблення підпису, запропоновано власну класифікацію технічних прийомів підроблення підписів. Встановлено особливості методики та проблемні питання дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, розроблено наукові основи комплексного криміналістичного дослідження такого виду об'єктів [1].

Таким чином, більшість робіт присвячена методологічним, правовим та організаційним питанням призначення та проведення почеркознавчих експертиз: загальні питання почеркознавства; визначення почеркознавства, ознак письма, почерку, писемної мови; методика експертного дослідження почерку та підпису; призначення експертизи, висновки експерта, його оцінка та використання; використання результатів почеркознавчої експертизи у інших сферах; історія почеркознавства; історія спеціалізованих експертних установ та їх кадровий потенціал; закордонний досвід в галузі судового почеркознавства; зарубіжні школи у почеркознавстві.

Аналіз наукових праць українських вчених в галузі судового почеркознавства свідчить, що розробка методичних основ та практики використання спеціальних почеркознавчих знань в судовій експертизі проводилася дещо безсистемно та фрагментарно, не утворюючи структурованого масиву теоретичного та емпіричного матеріалу. В більшості, основна функція почеркознавства розглядається фахівцями через перелік доволі вузького кола прикладних завдань, які практично не формують уявлення про наукові напрями та школи. Разом з тим, вже наявні напрацювання криміналістів повинні стати методологічним підґрунтям для подальшого розвитку та удосконалення почеркознавства та судової почеркознавчої експертизи.

Закономірним є не лише розвиток наукових знань у галузі судового почеркознавства, а й поява пропорційної кількості проблем та питань, які потребують опрацювання. Вирішення проблем повинно сприяти подальшому удосконаленню як теоретичних засад судового почеркознавства, так і практики судово-почеркознавчої експертизи.

Оцінюючи стан судового почеркознавства в Україні на даний момент, основними перспективними напрямками подальшої наукової роботи у цій сфері доцільно вважати наступні: експертні помилки та шляхи їх подолання

[8, с. 116–117]; удосконалення існуючих та розробка нових методик дослідження почерку та підпису; створення експертних систем, які базуються на методах експертних оцінок, для вирішення діагностичних та інтеграційних завдань щодо почеркових об'єктів, виконаних у незвичних умовах; систематизація діагностичних ознак почерку; розробка методів, заснованих на комплексному використанні спеціальних знань судового почеркознавства та суміжних експертних галузей.

Перелік посилань

1. *Грига М. А.* Криміналістичне дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
2. *Івакін Е. О.* Теоретичні та методологічні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Київ, 2003. 20 с.
3. *Іценко А. В.* Науковий доробок криміналістів-почеркознавців // Криміналістика і судова експертиза. Київ, 2014, Вып. 59. С. 529–540.
4. *Іценко В. А.* Становлення та розвиток почеркознавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 20 с.
5. *Качурін С. Г.* Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2006. 19 с.
6. *Комісарова Н. О.* Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 Київ, 2003. 20 с.
7. *Копильченко Т. Ю.* Експертні помилки у почеркознавчому дослідженні та шляхи їх подолання: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2010. 16 с.
8. *Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Антонюк П. Є.* Причини експертних помилок під час вирішення ідентифікаційних завдань у межах судово-почеркознавчих досліджень // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ, 2016. № 1 (25). С. 115–121.
9. *Мельник Д. В.* Дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 21 с.
10. *Свобода Є. Ю., Абрамова В. М., Зарубей В. В.* Узагальнення сучасних можливостей та визначення напрямів подальшого удосконалення судово-почеркознавчої експертизи // KЕLM: NAUKA. EDUCATION. LAW. MANAGEMENT. Lodz, 2015. С. 374–383.
11. *Свобода Є. Ю., Захаркіна А. Ю.* Аналіз наукового доробку криміналістів-почеркознавців // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. конф. / ННПСК НАВС. Київ, 2017. С. 342–344.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТАННОСТИ ВОПРОСОВ СУДЕБНОГО ПОЧЕРКОВЕДЕНИЯ В УКРАИНЕ (XX — XXI СТОЛЕТИЯ)

**Е. Ю. Свобода
П. Е. Антонюк**

В статье проведен анализ современного состояния научной разработанности теоретических и практических вопросов судебного почерковедения и судебной почерковед-

ческой экспертизы. При этом, акцентировано внимание на постоянном развитии судебного почерковедения как отрасли криминалистической техники.

Отмечено, что современное судебное почерковедение характеризуется реализацией достаточно значительного количества разнообразных подходов, которые оформились в научных разработках, направленных на развитие теории и совершенствования практики судебно-почерковедческой экспертизы.

Перечислены вопросы методического и организационного характера при назначении и проведении судебной почерковедческой экспертизы, которые нашли свое отражение в исследованиях ученых-криминалистов. Рассмотрен вклад современных украинских ученых в развитие общей теории судебного почерковедения и общую методику проведения судебной почерковедческой экспертизы. На основании проведенного анализа предложены перспективные направления дальнейшей научной разработанности судебного почерковедения.

Подробно рассмотрено содержание научных разработок украинских ученых в области судебного почерковедения в период 1991–2017 годы.

По результатам анализа развития научных знаний в области исследования почерка сделан вывод, что основные усилия ученых были направлены на: исследования общих вопросов почерковедения; определение почерковедения, признаков письма, почерка, письменной речи; методику экспертного исследования почерка и подписи; вопросы назначения экспертизы, заключение эксперта, его оценку и использование; использование результатов почерковедческой экспертизы в других сферах; историю почерковедения; историю специализированных экспертных учреждений и их кадровый потенциал; зарубежный опыт в сфере судебного почерковедения.

Предложены основные перспективные направления дальнейшей научной работы в сфере судебного почерковедения и судебной почерковедческой экспертизы: экспертные ошибки и пути их преодоления; совершенствование существующих и разработка новых методик исследования почерка и подписи; создание экспертных систем, основанных на методах экспертных оценок, для решения диагностических и интеграционных задач по почерковым объектам, выполненным в необычных условиях; систематизация диагностических признаков почерка; разработка методов, основанных на комплексном использовании специальных знаний судебного почерковедения и смежных экспертных отраслей.

MODERN STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF ISSUES OF JUDICIAL HANDWRITING IN UKRAINE (XX — XXI CENTURY)

**E. Svoboda
P. Antoniuk**

The article analyzes the current state of scientific elaboration of theoretical and practical issues of judicial handwriting and judicial handwriting expertise. At the same time, attention is focused on the continuous development of judicial handwriting as an industry of criminalistic technology.

It is noted that modern judicial handwriting is characterized by the implementation of a sufficiently large number of diverse approaches that have taken shape in scientific developments aimed at developing theory and improving the practice of forensic handwriting.

The questions of a methodical and organizational nature are listed in the appointment and conduct of a judicial handwriting examination, which are reflected in the research of forensic scientists. The contribution of modern Ukrainian scientists to the development of the general theory of judicial handwriting and the general methodology for carrying out a forensic

handwriting examination are considered. On the basis of the analysis, prospective directions for the further scientific development of judicial handwriting are proposed.

The content of scientific developments of Ukrainian scientists in the field of judicial handwriting during 1991 — 2017 is considered in detail.

Based on the results of the analysis of the development of scientific knowledge in the field of handwriting research, it was concluded that the main efforts of scientists were aimed at: researching general issues of handwriting; the definition of handwriting, signs of writing, handwriting, written speech; method of expert study of handwriting and signature; questions of appointment of examination, expert's opinion, its evaluation and use; use of handwriting expertise in other areas; history of handwriting; the history of specialized expert institutions and their human resources; foreign experience in the field of judicial handwriting.

The main perspective directions of further scientific work in the field of judicial handwriting and judicial handwriting expertise are proposed: expert errors and ways to overcome them; improvement of existing and development of new methods of handwriting and signature research; creation of expert systems based on methods of expert assessments, for solving diagnostic and integration problems for hand-written objects executed in unusual conditions; systematization of diagnostic signs of handwriting; the development of methods based on the integrated use of specialized knowledge of judicial handwriting and related expert industries.